

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE
WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

1989. U JUGOSLAVENSKOM
KALEIDOSKOPU

1989 THROUGH THE YUGOSLAV
KALEIDOSCOPE

Uredila / Edited by

MILA ORLIĆ

Milorad PAVIĆ, *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014., 416. str.

Naklada Sveučilišta u Zadru izdala je 2014. godine knjigu Milorada Pavića pod naslovom *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*. Ovo opsežno djelo autor je namijenio prvenstveno studentima, ali i svima koji pokazuju interes za proučavanjem povijesti Osmanskog Carstva od njegovog najranijeg razdoblja do kraja 18. stoljeća. Prema riječima autora, knjiga je nastala kao potreba da se upotpuni manjkava udžbenička literatura, a ujedno i olakša temeljitija obrada osmanske povijesti. Konceptualno je podijeljena na dva dijela. U prvom je dijelu knjige kroz vremenski raspon od 1453. do 1791. godine autor predstavio razvoj Osmanskog Carstva, kao i pojedinih zemalja jugoistočne Europe koje su bile njegov sastavni dio. Prvi se dio sastoji od četiri tematska bloka: *Uvod* (str. 13-24), *Osmanske institucije* (str. 25-72), *Osmansko Carstvo od 1453. do 1603. godine* (str. 73-196) i *Osmansko Carstvo od 1603. do Svištovskog mira* (str. 197-307).

U *Uvodu* autor najprije razjašnjava razliku između naziva *Turci* i *Osmanlije*, navodeći da su Osmanlije bili pripadnici jednog od brojnih plemena iz ogusko-turkijske skupine naroda koji su ime dobili prema Osmanu, osnivaču dinastije. Prvotno se tim nazivom označavalo Osmanove sljedbenike, da bi se kasnije naziv koristio za označavanje pripadnika vladajuće aristokracije Carstva pod osmanskim dinastijom. Za Osmanlije se u zapadnjačkim historiografijama, pa tako i kod nas, ukorijenio neprikladan naziv *Turci* kojim su Osmanlije nazivale neuke seljačke mase sa područja Anadolije. Nakon razjašnjavanja navedene problematike, autor započinje priču o doseljavanju Osmanlija na područje sjeverozapadne Anadolije za koje se općenito smatra da se desilo u 13. stoljeću pod vodstvom plemenskog vođe Ertogrula. Potom je u kratkim crtama opisan doprinos pojedinih sultana (od Osmana do Mehmeda II.) u stvaranju osmanske države koja je sredinom 15. stoljeća postala važnom europskom silom. Čimbenici koji su tomu pridonijeli jesu vojna sila i njezin ustroj, spahijsko-nadarbinski sustav, ženidbena te planska kolonizatorska politika, vođenje ratova samo na jednoj fronti, a bitno je napomenuti i činjenicu da, zbog međusobnih razmirica, vladari zemalja jugoistočne Europe nisu bili u mogućnosti organizirati protuosmansku frontu, kao ni Crkva koja je krajem 14. i početkom 15. stoljeća proživljavala krizu. Idući se tematski blok odnosi na osmanske institucije, u sklopu kojeg se donosi prikaz institucija vlasti u Osmanskom Carstvu. Na čelu države kao apsolutni vladar stajao je sultan, no u praksi je najviši organ vlasti bio Carsko vijeće kao vrhovni sud. Istaknuta je i uloga velikog vezira kao sultanove osobe od povjerenja, vojnih sudaca-kadijaskera te financijskih zastupnika koji su se nazivali defterdari.

Autor nadalje prelazi na upravno-teritorijalnu podjelu Osmanskog Carstva na pokrajine ili ejalete, ističući činjenicu da se broj ejaleta postupno povećavao od jednog za vrijeme vladavine Mehmeda II., pa do čak četrnaest neposredno prije Bečkog rata (1683.-1699.). Važno je naglasiti i činjenicu da nisu sve pokrajine imale jedinstven status; najpovlaštenije među njima su bile one koje su najprije ušle u sastav osmanske države. Pokrajine Osmanskog Carstva u vojno-upravnom smislu bile su podijeljene na sandžake, a sandžaci na nahije. Ono što je također karakteristično za osmansku državu jest spahijsko-nadarbinski ili timarski sustav. On se temelji na dodjeljivanju državne zemlje (nadarbine) u zamjenu za vojnu službu. Autor naglašava da je čitav ovaj sustav osmišljen s ciljem jačanja borbene moći pokrajinskog konjaništva te poticanja daljnjih teritorijalnih osvajanja. Autor se u ovom dijelu osvrće i na porezna podavanja osmanskih seljaka, konstatirajući kako njihov položaj, u usporedbi sa seljacima iz europskih zemalja, nije bio pretežak. Što se tiče gospodarske politike Osmanskog Carstva, ona je počivala na tri temeljna principa: provizionizmu, fiskalizmu i tradicionalizmu. Posebno je istaknuta uloga kapitulacija, tj. trgovačkih povelja s privilegijama koje su sultani dodjeljivali trgovcima europskih zemalja i koje su pripomogle osmanskoj financijskoj stabilnosti.

Značajan je dio posvećen organizaciji osmanske vojske gdje je posebno istaknuto ustrojstvo i uloga janjičara, spahija, akindžija, delija, martologa i vojnika. Prilikom tumačenja vjerske politike Osmanskog Carstva, autor naglašava da je postojalo više vjerskih zajednica ili mileta (muslimanski, pravoslavni, armenski i židovski) te da su svi mileti u odnosu na muslimanski bili diskriminirani. Nakon prikaza svih relevantnih aspekata osmanskog društva, autor prelazi na treći tematski blok u kojem donosi pregled povijesti Osmanskog Carstva od pada Carigrada, točnije od 1453. do 1603. godine. Uz pad Carigrada veže se ime sultana Mehmeda II. koji je, od trenutka stupanja na osmansko prijestolje, želio učiniti neki poduhvat po kojem će ostati upamćen, te je stoga kao svoj primarni cilj odabrao bizantsku prijestolnicu koja je već dugo vremena odolijevala osmanskim napadima. Autor u ovom dijelu precizno opisuje kako je tekla sama priprema za napad, a nakon pada Carigrada iznijet je prikaz i ostalih Mehmedovih osvajanja. Osim po neprestanom ratovanju, njegova je vladavina ostala upamćena i po centralizaciji uprave i financija. Posebno je naglašena činjenica da je Mehmed prvi osmanski vladar koji je pokušao usustaviti svjetovne zakone na području Osmanskog Carstva, a među kontroverznijim zakonima koji su doneseni za vrijeme njegove vladavine je bratoubilački zakon. Dolaskom Mehmedova sina Bajazida II. na vlast započinje razdoblje konsolidacije Carstva, dok se Selima I. smatra najvećim osmanskim sultanom što se tiče teritorijalnih osvajanja. Selim I. ostao je zapamćen i po tome što je, u svrhu osiguravanja prijestolja, dao pogubiti svoju braću i nećake, a isto je učinio i sa svojim sinovima, ostavivši vlast samo sinu Sulejmanu. Autor ističe

kako je u doba Sulejmana Veličanstvenog Carstvo doživjelo svoj vrhunac, iako se i dalje nastavilo teritorijalno širiti. Autor ne staje samo na iscrpnom prikazu Sulejmanovih osvajanja na području Europe i Azije, već se osvrće i na društveno-kulturne prilike te postignuća Sulejmanove vladavine od kojih je važno spomenuti reviziju zakonodavnog sustava.

Početak dekadencije Osmanskog Carstva nastupio je sa sultanom Selimom II. U vrijeme njegove vladavine odigrala se Lepantska bitka u kojoj su pomorske snage Carstva doživjele poraz u sukobu s kršćanskom flotom. Razdoblje Selimova nasljednika Murata III. obilježila je zanimljiva činjenica, a to je da dolazi do povećanog utjecaja žena na kreiranje dvorske politike. Muratov sin Mehmed III. opisan je kao vrlo religiozan vladar, no ujedno je priskrbio etiketu najvećeg bratoubojice u osmanskoj povijesti. Posebno su naglašeni negativni aspekti njegove vladavine. Nakon što je autor opisao razvoj te sve bitne značajke osmanske države, kreće se u prikazivanje razvoja pojedinih zemalja jugoistočne Europe od 1453. do 1603. godine, s posebnim naglaskom na to kakav je utjecaj osmanska vladavina ostavila na njih. Ovo je najopširniji dio trećeg tematskog bloka, a odnosi se na Rumunjsku, Bugarsku, Grčku, Albaniju, Makedoniju, Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu te Hrvatsku. Autor je za svaku pojedinu zemlju objasnio kako je ona došla pod osmansku vlast, a također se osvrnuo i na društveno-gospodarske te kulturne prilike u svakoj pojedinoj zemlji uklopljenoj u osmanski upravni sustav. Općenito govoreći, u većini su zemalja dominantne gospodarske djelatnosti bile zemljoradnja i stočarstvo, a u Grčkoj se dodatno razvijala i trgovina.

U kulturi je osmanski utjecaj ponajviše vidljiv u izgradnji brojnih islamskih sakralnih objekata. Nad stanovništvom pokorenih zemalja vršena je islamizacija koja je posebno do izražaja dolazila na području Bosne i Hercegovine gdje je bila brža i intenzivnija u odnosu na ostale zemlje. Razlozi prelaska na islam bili su više socio-ekonomske naravi, negoli što se to činilo iz vjerskih pobuda. Autor je u ovom dijelu također izdvojio te opisao odnos Dubrovačke Republike koja je prema Osmanskom Carstvu imala vazalni odnos. Četvrti tematski blok autor nastavlja pričom o dekadenciji Osmanskog Carstva u vrijeme tradicionalnog sultana Ahmeda I. čiju su vladavinu obilježila ratovanja i unutrašnja previranja. Uz ovog je sultana istaknut podatak da se nakon njegove vladavine više ne primjenjuje običaj bratoubojstva. Razdoblje dekadencije Carstva nastavilo se i u vrijeme sultana Mustafe I., Osmana II. te Murata IV. koji je proveo određene reforme kako bi Carstvu povratio ugled i moć, no nakon njegove smrti prilike se ponovno pogoršavaju.

Velik je dio studije autor posvetio ratovima i mirovnim sporazumima koji su postepeno doveli do povlačenja Osmanlija s područja Europe. Među njima su posebno istaknuti Bečki rat i potpisivanje mira u Srijemskim Karlovcima 1699. te rat protiv Venecije i mir u Požarevcu 1718. Osim navedenih, prikazano je i

nekoliko ratova koje je Osmansko Carstvo neuspješno vodilo protiv Rusije, a koji su završili potpisivanjem mira 1792. godine. Autor ne staje samo na opisivanju stanja u osmanskoj državi u 17. i 18. stoljeću, već se ponovno osvrće i na ranije navedene zemlje koje su u 17. i 18. stoljeću još uvijek u sastavu Osmanskog Carstva. I u ovom su dijelu razrađene i prikazane društveno-gospodarske i kulturne prilike u svakoj pojedinoj zemlji, no veći je naglasak stavljen na pobune i ustanke protiv osmanske vlasti kao i na buđenje nacionalnih pokreta balkanskih naroda.

Ovime ujedno završava prvi dio knjige te započinje drugi - *Kronološki pregledi i popisi* (str. 309-363). Drugi je dio knjige bogat iscrpnim dodacima koji upotpunjuju izneseni sadržaj knjige. Ti su dodaci: *Kronologija događanja vezanih za Osmansko Carstvo od 1451. do 1800. godine* (str. 311-320), *Važniji kronološki popisi vladara i namjesnika* (osmanskih sultana, velikih vezira, carigradskih patrijarha, ohridskih arhiepiskopa, patrijarha Srpske pravoslavne crkve, crnogorskih vladika, vladara rumunjskih kneževina do kraja 18. stoljeća, careva Svetog Rimskog Carstva, kraljeva Poljske, odnosno od 1569. Poljsko-Litavske Unije, ruskih vladara, francuskih kraljeva, papa Rimokatoličke crkve i mletačkih duždeva-str. 320-345), *Popis sandžaka europskog dijela Osmanskog Carstva prema pripadnosti pokrajini od njihova osnutka do 1800. godine* (str. 346-350) te *Toponimi: europsko-osmanski oblici imena* (str. 351-363). Posebno je vrijedan dio knjige *Rječnik stručnih termina vezanih uz osmansku povijest* (str. 365-372). Na samom kraju knjige navedene su autorove bilješke (str. 373-394), opsežan popis literature (str. 395-408), popis ilustracija i karata (str. 409) te kazalo osobnih imena (str. 411-416).

Djelom *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira* Milorad Pavić dao je značajan doprinos hrvatskoj historiografiji jer je u njemu po prvi puta objedinjena i sažeto prikazana povijest zemalja jugoistočne Europe u vrijeme osmanske vladavine. Svojom preglednošću i jednostavnošću izraza, ovo djelo omogućava sagledavanje i bolje razumijevanje brojnih različitih aspekata osmanske vladavine, stoga će zasigurno pronaći svoje mjesto ne samo među studentima povijesti, već i širom čitalačkom publikom.

Julija TRSTENJAK